

ĐỔI MỚI PHƯƠNG PHÁP DẠY HỌC ĐỊA LÝ Ở TRƯỜNG CAO ĐẲNG KHÍ TƯỢNG THỦY VĂN HÀ NỘI

CN. Đỗ Bích Tuệ
Trường Cao đẳng Khí tượng Thủ Y Văn Hà Nội

Môn học địa lý là một trong những môn cơ sở đào tạo kỹ thuật viên Khí tượng Thủ Y Văn-Môi trường làm nền để cho học sinh, sinh viên tiếp thu các môn học chuyên ngành khác.

Trước đây, việc giảng dạy môn học được thực hiện theo các phương pháp truyền thống: diễn giải, đàm thoại và thuyết trình. Công bằng mà nói, các phương pháp truyền thống này trong giảng dạy đã có một hiệu quả nhất định, nhưng bản thân nó còn mang một số hạn chế nhất định như là: “*Người học thụ động, tiếp thu một chiều nên chưa phát huy hết được tính tích cực chủ động, tư duy sáng tạo của mình, chưa đáp ứng được yêu cầu của mục tiêu giáo dục đào tạo hiện nay....*

Qua nhiều năm giảng dạy môn địa lý tại Trường Cao đẳng Khí tượng Thủ Y Văn Hà Nội chúng tôi nhận thấy rằng:

- Về ưu điểm: Thầy giáo có thể chủ động truyền đạt một cách rõ ràng, mạch lạc nội dung bài đã được chuẩn bị sẵn còn học trò thụ động tiếp thu, ghi nhớ những nội dung mà giáo viên truyền đạt, đôi lúc phải trả lời một số câu hỏi của thầy nêu ra. Thực chất vấn đề là giáo viên giảng - trò nghe, giáo viên ghi bảng - trò ghi chép, giáo viên hỏi - trò trả lời,... Những học sinh trung bình trở xuống, chịu khó học tập thì có thể tiếp thu được và có khi còn hứng thú khi được học theo phương pháp này.

- Về mặt hạn chế: Học thụ động, tiếp thu một chiều, chưa phát huy được hết tính tích cực, chủ động, tư duy sáng tạo của người học, những học sinh khá giỏi, thông minh không hứng thú lắm khi tiếp nhận phương pháp dạy này.

Qua chủ trương xem xét lại nội dung và phương pháp dạy và học tại Trường nhận thấy: 1) Phương pháp này đã chuyển tải một nội dung còn rất nặng về lý thuyết, rất ít thực hành, 2) Phương tiện dạy học của môn địa lý vừa là nguồn cung cấp tri thức vừa là phương tiện minh họa bài học, hiện nay giáo viên địa lý nói chung đang sử dụng các phương tiện địa lý theo cách minh họa mà ít chú ý đến khai thác chức năng kiến thức. Chính vì vậy người học chưa biết khai thác bản đồ, lược đồ, chưa biết phân tích các bảng số liệu và 3) Giáo viên có quan tâm đến việc tạo không khí sôi nổi trong tiết học bằng hình thức đưa các câu hỏi để người học suy nghĩ trả lời, bài học gắn với bản đồ lược đồ, biểu đồ, hình trong giáo trình đòi hỏi người học suy luận, giờ học có sinh động, sôi nổi song hoạt động của người học vẫn chỉ dừng ở mức người học trả lời rất thụ động các câu hỏi của giáo viên nêu ra chứ không phải bản thân người học có nhu cầu nhận thức, chưa chủ động tìm tòi suy nghĩ và giải quyết vấn đề vướng mắc, đôi khi câu hỏi của giáo viên đưa ra còn dễ, hoặc vụn vặt....

Việc đổi mới cách dạy và học đã được nhiều nhà giáo dục trên thế giới và Việt Nam quan tâm, nhiều các dự án đã được triển khai cụ thể ở Việt Nam như:

- Dự án Việt - Bỉ đào tạo giáo viên theo phương pháp dạy học mới “Coi người học là trung tâm”.

- Dự án Việt-Úc “Nâng cao năng lực của các giảng viên ở các Trường Cao đẳng, đại học”.

Kết quả của dự án đã chỉ ra đặc điểm học tập của người lớn, rào cản của người lớn, sử dụng phương tiện dạy học như thế nào? và rất phù hợp với các hệ đào tạo trong Trường nhất là cán bộ đi học. Với các dự án đó, Bộ Giáo dục - Đào tạo đã tiến hành 2 đợt cải cách giáo dục, đổi mới cả về nội dung chương trình và phương pháp giảng dạy: lần 1 vào năm 1981 và lần 2 vào 2000 với nội dung chính là: “Coi trọng hoạt động của người học”. Trong đó rất chú trọng đến 4 năng lực: 1) Năng lực hoạt động có hiệu quả, 2) Năng lực giao tiếp, ứng xử, có văn hoá, lòng nhân ái thể hiện có tinh thần trách nhiệm với gia đình, cộng đồng và xã hội, 3) Năng lực sáng tạo ứng phó kịp thời với những thay đổi trong thực tiễn và 4) Năng lực tự khẳng định mình biểu hiện ở tinh thần phấn đấu học tập, lao động và rèn luyện bản thân.

Với tinh thần đó, xuất phát từ mục tiêu của giáo dục đào tạo là đào tạo con người Việt Nam phát triển toàn diện mà Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ IX đã chỉ ra “phải tiến hành đổi mới mạnh mẽ nội dung và phương pháp giáo dục”, việc nghiên cứu áp dụng một phương pháp dạy học mới nhất là khi Trường Cán bộ Khí tượng Thủy văn Hà Nội trở thành *Trường Cao đẳng Khí tượng Thủy văn Hà Nội* là rất cần thiết, đáp ứng một chủ trương đang được tập thể giáo viên trong Trường hưởng ứng - đó là *chủ trương đổi mới công tác đào tạo trong Nhà trường*.

Thực tế cũng cho thấy rằng: 1) Nội dung môn địa lý tự nhiên được giảng dạy trong chương trình rất phong phú, hấp dẫn người học, 2) Thông qua các khái niệm mở đầu của địa lý tự nhiên người học có thể hiểu biết thêm về trái đất, các quy luật địa lý tự nhiên, các yếu tố tạo nên môi trường sống của con người, các tác động của con người vào các yếu tố đó và còn hiểu được mối quan hệ chặt chẽ giữa con người với môi trường tự nhiên. (Đây là vấn đề hiện nay đang được loài người quan tâm). 3) Từ kiến thức địa lý tự nhiên người học nhận thức được các quy luật địa lý tự nhiên và vận dụng được các kiến thức đã học vào thực tế mà giải thích và hiểu rõ các sự vật, hiện tượng tự nhiên để có cơ sở tiếp thu các chuyên ngành Khí tượng, Thủy văn, Môi trường, 4) Phương tiện dạy học địa lý đa dạng: bản đồ, biểu đồ, lược đồ, kinh hình, băng hình, mô hình tạo điều kiện để người học hứng thú học tập tích cực và 5) Học sinh ở độ tuổi lớn hơn 18 tuổi đã có ý thức học tập muôn tìm tòi, sáng tạo, độc lập trong ý thức, chủ động trong học tập.

Trong điều kiện hiện nay, giáo trình còn chưa đủ, chưa thay đổi, thiết bị dạy học còn thiếu, phương tiện dạy học còn ít, người học lại chưa được trang bị đầy đủ những kỹ năng địa lý (Do môn học địa lý ở các cấp học dưới chưa được chú trọng thích đáng) nên biện pháp đổi mới phương pháp dạy học địa lý là cần thiết để làm cho người học tích cực, chủ động, tư duy, sáng tạo trong hoạt động học tập. Định hướng “tích cực hoá hoạt động của người học” cần phải thực hiện ở tất cả các khâu, cụ thể là:

a. *Đổi mới việc chuẩn bị bài dạy (soạn giáo án)*

Để đổi mới giảng dạy, trước hết phải đổi mới khâu soạn giáo án. Ở đây, giáo viên cần xây dựng kế hoạch hoạt động của giáo viên và người học một cách hợp lý. Kế hoạch này được thể hiện ở giáo án và phải được soạn theo một quy trình với các bước hợp lý nhằm định ra các hoạt động và dự kiến thực hiện các hoạt động đó thể hiện như sau:

Bước 1: Mục tiêu của bài học phải được xác định cụ thể, rõ ràng để người học dễ hình dung ra các hoạt động của cả giáo viên và người học. Mục tiêu không chỉ nhằm cho người học hiểu, ghi nhớ được kiến thức mà còn phải biết vận dụng kiến thức đã học để giải thích những sự kiện, hiện tượng địa lý xảy ra trong tự nhiên và trong cuộc sống.

Bước 2: Xác định kiến thức trọng tâm liên hệ với các kiến thức khác, với những vấn đề khó cần phải giải quyết trong bài.

Bước 3: Trên cơ sở những kiến thức trọng tâm cùng với mục tiêu của bài và các đồ dùng dạy học, giáo viên tổ chức cho người học làm việc để tự phát hiện và lĩnh hội kiến thức mới.

Nội dung của bài học cần được nêu lên thành các vấn đề, các câu hỏi hoặc bài tập dưới dạng các nhiệm vụ để giao cho người học thực hiện.

Ví dụ: Để người học hiểu rõ đặc điểm khí hậu Việt Nam khi thực hiện giảng về tài nguyên khí hậu Việt Nam, giáo viên phải đưa ra các dạng bài tập sau:

+ Mô tả nhiệt độ, lượng mưa của các tỉnh, các thành phố đại diện cho 3 miền Bắc - Trung - Nam (Hà Nội - Huế - Tp. Hồ Chí Minh),

+ Mô tả hướng gió thịnh hành ở Việt Nam vào mùa hạ và mùa đông,

+ Mô tả cường độ bức xạ mặt trời giữa 2 mùa,

+ Rút ra nhận xét về đặc điểm khí hậu nước ta,

+ Liên hệ kiến thức đã học để giải thích các đặc điểm đó.

Để làm được điều đó, giáo viên hướng dẫn người học sử dụng các kiến thức đã học về vị trí địa lý, hình dạng, kích thước, địa hình của Việt Nam, tính chất các loại gió, các khối khí ảnh hưởng tới khí hậu nước ta để giải thích nguyên nhân của các đặc điểm đó.

+ Đối với những vấn đề, bài tập hoặc câu hỏi dễ và đơn giản, người dạy nên tổ chức cho người học làm việc cá nhân rồi báo cáo kết quả làm việc, bổ sung ý kiến theo hình thức học tập cả lớp.

+ Đối với vấn đề hoặc bài tập khó, phức tạp, người học cần phải liên hệ kiến thức đã học, vốn hiểu biết, phải suy luận, phải tranh luận mới có thể tìm ra kết luận đúng về kiến thức và khi đó người dạy cần tổ chức cho người học theo các nhóm khác nhau.

Bước 4: Lập kế hoạch chi tiết về hoạt động của giáo viên và người học trong quá trình dạy học trên lớp theo hướng thầy là người tổ chức hướng dẫn trò hoạt động.

Ví dụ: Khi vào bài mới, người dạy yêu cầu người học nhắc lại kiến thức cũ có liên quan đến nội dung bài mới, giáo viên tóm tắt các ý chính. Sau khi người học đã phát biểu, người dạy sẽ phải dẫn dắt người học tìm hiểu những vấn đề mới trong bài, giao nhiệm vụ cho người học, hướng dẫn, gợi ý người học làm việc, sau đó làm báo cáo. Cuối cùng, người dạy sẽ phải tóm tắt, bổ sung....

Tóm lại, việc chuẩn bị của giáo viên được thể hiện trong giáo án gồm có 3 phần như sau:

- i. Mục tiêu của bài học (kiến thức) kĩ năng người học đạt được sau bài học,
- ii. Phương tiện dạy học (giáo trình, bản đồ, lược đồ . . .),
- iii. Hoạt động trên lớp của giáo viên và người học.

b. Đổi mới trong hoạt động học trên lớp

Tính tích cực hoá hoạt động học tập của người học trong dạy học địa lý là cho người học được làm việc, được suy nghĩ nhiều hơn với các nguồn cung cấp tri thức được trình bày lại những kết quả làm việc của mình nhiều hơn. Muốn vậy:

1) Giáo viên cần hướng dẫn cho người học cách khai thác các kiến thức địa lý từ các nguồn tài liệu khác nhau, từng bước rèn luyện cho người học các kỹ năng địa lý cần thiết thông qua việc sử dụng các phương tiện dạy học địa lý.

- + Khai thác các kiến thức từ bản đồ, lược đồ, tập bản đồ,
- + Khai thác kiến thức qua các số liệu thống kê,
- + Khai thác kiến thức từ tranh ảnh vẽ địa lý,
- + Khai thác kiến thức qua băng hình (Video),
- + Khai thác kiến thức từ giáo trình, tài liệu tham khảo.

2) Đa dạng hoá các hình thức tổ chức học tập

- + Hình thức học tập cá nhân,
- + Hình thức học tập theo nhóm (đã làm ở lớp Đ24).

Học tập cá nhân: Đây là hình thức hoạt động tạo điều kiện cho mọi người học trong lớp được tự nghĩ, được tự làm việc một cách tích cực, người học phải vận dụng những kiến thức, kĩ năng đã có để khai thác và lĩnh hội kiến thức mới, đồng thời người học có điều kiện bộc lộ khả năng tự học của mỗi cá nhân và phát triển tư duy.

Sau khi nắm được các yêu cầu của người dạy đã nêu, người học sẽ tiến hành hoạt động trên cơ sở các phương tiện học tập sẵn có, đồng thời ghi kết quả ra giấy để trả lời.

Học tập theo nhóm: Hình thức này phát huy cao độ sự suy nghĩ của mỗi cá nhân, đồng thời tạo điều kiện để người học được nói, trao đổi nhiều hơn, hình thành nên quan hệ mới trong học tập (quan hệ thầy - trò, quan hệ trò - trò) người học được tự do nêu ý kiến của mình trong nhóm mà không sợ là ý kiến đó đúng hay sai. Điều đó không những làm cho người học hứng thú, tự tin hơn trong học tập mà còn tạo cho người học một phong cách trình bày ý kiến của mình một cách rõ ràng, mạch lạc, ngắn gọn (phương pháp học tập theo nhóm đem lại hiệu quả cao trong giảng dạy và học tập địa lý đã được tác giả vận dụng để giảng dạy cho lớp Đ24 khoá học 2001 – 2002).

c. Đổi mới việc đánh giá kết quả học tập của người học

Đánh giá kết quả học tập của người học phải bảo đảm các yêu cầu của dạy học một bộ môn gồm cả kiến thức, kỹ năng và thái độ.

- (1) *Kiến thức*: Phải xem xét mức độ hiểu, ghi nhớ của người học về các khái niệm địa lý, giải thích mối quan hệ địa lý, vận dụng tri thức địa lý để giải thích các đặc điểm địa lý, các quy luật địa lý, các hiện tượng địa lý trong cuộc sống.
- (2) *Kỹ năng*: Kiểm tra khả năng của người học về sử dụng bản đồ, lược đồ, để khai thác, trình bày kiến thức địa lý.
 - Sử dụng số liệu riêng rẽ trong bảng số liệu, biểu đồ, để khai thác kiến thức địa lý.
 - Vận dụng kiến thức đã học để giải thích một số hiện tượng sự vật địa lý ở quê hương đất nước.
- (3) *Thái độ*: Xem xét mức độ thể hiện.
 - + Sự tôn trọng, bảo vệ thiên nhiên và các thành quả lao động của cộng đồng,
 - + Tích cực tham gia các hoạt động có liên quan đến bảo vệ môi trường,
 - + Hình thức kiểm tra kết hợp các loại câu hỏi.
 - * Kiểm tra trí nhớ 20%,
 - * Kiểm tra kỹ năng 40%,
 - * Câu hỏi suy luận 40%.

Phương pháp dạy có nhiều, nhưng áp dụng phương pháp nào cho phù hợp với năng lực dạy và học của thầy và trò lại phụ thuộc vào từng giáo viên. Trong khuôn khổ của bài viết, tác giả mong muốn trao đổi với các đồng nghiệp một phương pháp dạy đang được nghiên cứu và áp dụng trong *Trường cao đẳng Kỹ thuật Thủy văn Hà Nội*.

Tài liệu tham khảo

1. Trần Kiều, 1997. Đổi mới phương pháp dạy học ở trường trung học cơ sở. NXB GD, Hà Nội.
2. Nguyễn Được, Nguyễn Trọng Phú, Đặng Văn Đức, 1991. Lý luận dạy học địa lý, Trường ĐHSP Hà Nội.
3. Nguyễn Kỳ, 1995. Phương pháp giáo dục tích cực, NXB GD, Hà Nội.
4. Nguyễn Thị Thu Hằng, Đặng Văn Đức, 1999. Kỹ thuật dạy học địa lý ở trường trung học phổ thông, NXB GD, Hà Nội.